

Takaró Mihály

GRÓF CZEGEI WASS ALBERT 1908-1998

Wass Albert személyében és életművében 19. századi irodalmunk és kultúránk legnemesebb hagyományait követve (Kölcsey Ferenc, Petőfi Sándor, Arany János stb.) írói és emberi nagyság találkozik.

Benne azt a férfit tiszteljük, aki a 20. századi magyarság minden lehetséges léthelyzetét a legnagyobb emberi méltósággal meg- és végigélte. Anyaországának született, aztán „elszakított”, határon túli magyar lett, majd Észak-Erdéllyel együtt ő is „visszatért”, később hontalan menekült lesz a „státusza”, végül emigráns, aki a messze földön csak otthonra lelt, de hazára már sohasem.

Ki volt hát e nagy magyar, akinek a nevét annyian akarták kihasználni, akinek az életét oly sok - nemegyszer mesterségesen keltett - homály fedi?

E könyv azért is született, hogy végre hiteles, elfogulatlan és dokumentált képet adjon Wass Albertről, akinek munkássága épp halála után kezd el kifejtteni egyre szélesebb olvasótömegeknek azt a hatást és üzenetet, amit az író művein keresztül mindig is el akart juttatni a magyarság és a nagyvilág számára.

Az otthoni évek (1908-1945)

Az író 1908. január 8-án erdélyi főnemesi család sarjaként született a Kolozs vármegyei Válaszúton, a Mezőségben.

A família 1047-ig vezeti vissza eredetét, az a birtok, ahol Albert felnevelkedett - Vasasszentgothárd (kötetünkben esetenként: Szentgothárd) - 1142 óta volt a család tulajdonában. Kora gyermekkorától kezdve igen közel érezte magához a hegyeket, erdőket, tavakat - a természetet.

Szülei - gróf Wass Endre és Bánffy Ilona - korai elválása eléggé magányossá tette az érzékeny fiút.

Ebben a léthelyzetben nagyapja, Wass Béla jelentette számára azt a biztos pontot, akihez igazodni lehetett. Az ő tanításai, történetei meghatározóan hatottak fiatal lelkére.

Középiskolai tanulmányait nagyapja segítségével a kolozsvári Farkas utcai Református Kollégiumban végezte. Kálvinista neveltetése életre szóló református szellemiséget, hitet, erkölcsöt, ember- és világképet adott neki.

Az érettségi vizsgán előszörre „nem megfelelő” román tudása miatt nem engedték át, ám egy kis „segítséggel” ezen is túljutott.

1926-ban érettségizett, majd a Debreceni Gazdasági Akadémián tanult s szerzett diplomát.

Hadkötelesként bevonult a román hadseregbe, ahol a román arisztokrácia jeles ifjaival is ismeretséget kötött. A lovassági ezredben eltöltött egy évnek, annak a ténynek, hogy kiképzett lovassági katonává vált, életében később még nagy jelentősége lesz.

Tanulmányait később Németországban (Hohenheim), majd Franciaországban (Párizs),

Sorbonne) folytatta, felsőbb erdőmérnöki és vadgazdasági igazgatási diplomákat szerzett. Itt mélyítette el nyelvtudását is, mely később, amerikai emigrációja idején nagy segítséget jelentett számára.

Erdőmérnöki, kert- és vadgazdálkodási ismereteit a gyakorlatban is hasznosítva hazatérése után átvette a családi birtok igazgatását 1934-ben. 1935-ben megnősült, elvette Siemers Évát, Wass Ilona erdélyi grófnő és Johann Edmund Siemers hamburgi német nagyvállalkozó lányát. (Jonann Edmund Siemers a hamburgi egyetemet építő Siemers unokája.)

Éva a második leánya volt Wass Albert kedvenc nagynénjének, Wass Ilona grófnőnek, aki bár ekkor már Németországban élt, több nyáron is elvitte gyermekeit saját gyermekkori otthonába.

Az 1936-os év is nagy eseményeket hozott az író életében. Megszületett első fia, Vid (1936. május 28. Kolozsvár), és ekkor lép nagyapja, Wass Béla örökébe, amikor annak halála után elfoglalja református egyházmegyéje világi főgondnoki székét. Már ekkor - és élete folyamán mindvégig - óriási felelősséget érez szeretett egyháza iránt. Ezt az egyházat 1526-ban - részben ősei segítségével - alapították meg Erdélyben, ahol a világon először valósult meg a teljes vallásszabadság a tordai zsinat határozata nyomán! Élete végéig számtalan alkalommal tartott laikusként református istentiszteleteket.

1937-ben, július 20-án született második fia, aki a keresztségben a Csaba nevet kapta. Ő sajnos 1940. szeptember 29-én agyhártyagyulladásban meghalt.

1938-ban az Erdélyi Helikon, 1939-ben az Erdélyi Irodalmi Társaság választotta tagjának. 1940-ben addigi munkásságáért és az 1935-ben írt Farkasverem című regényéért Baumgarten-díjjal tüntették ki. Babits Mihály méltatása szerint e mű „olyan társadalmi kor- és kórrajz, amely Erdély tragédiájának gyökerét tárja fel”. Gondolkodását, értékrendjét híven szemléltetik azon sorai, melyek a Nyugatban 1940 decemberében jelentek meg. Babits körkérdésére az „egységes magyarságról” így válaszolt:

„Mi az egység? Ha mindannyian egyet akarunk. Ha mindannyian másképpen is akarjuk azt az egyet, már akkor is egység az- A különböző felfogás vitát virágzik, s a vita a felismerések és tisztázások gyümölcsét érleli. Csak jóindulat kell hozzá és megértés egymás irányában. Tudni és megérteni azt, hogy az is jót akar, aki másképpen akarja a jót, mint én. Ehhez még csak az szükséges, hogy mindenki igazán jót akarjon.

(...) És most, hogy idáig eljutottam, már felelhetek őszintén és becsületesen: egységes a magyarság akkor, ha minden magyar emberebbé lenni igyekszik, hogy ezáltal magyarabbá váljon. Otthonán keresztül szolgálja hazáját, s minden akadályon keresztül igaz jószándékkal törekszik a közös cél felé. És a cél ugyebár egyszerű: hogy békességben és igazságban éljünk mindnyájan egy föld alatt. S kiket egyformán ver a zivatar, egyformán süssön azokra a nap is.”¹

1941. augusztus 13-án születik harmadik fia, Huba, Kolozsvárott.

Ugyanebben az évben a magyar művelődésért végzett munkája alapján Klebelsberg-díjat kapott. 1942-ben a Kisfaludy Társaság tagjává választották. 1943-ban a keleti frontra vezényelték, ahol rövidesen hősiességéért megkapta a II. és I. osztályú Vaskeresztet. Végigharcolta a II. világháborút.

Miklós 1943. január 14-én, még bevonulása előtt született Kolozsvárott.

Mindeközben 1944-ben elnyerte a Zrínyi irodalmi díjat, még ugyanebben az évben tagjává választotta a Magyar Tudományos Akadémia, a Kolozsvári Egyetemen pedig díszdoktorrá avatták.

Ebben az évben április 14-én született ötödik fia, Géza.

Művei ekkor már egész Magyarország-szerte ismertek és elismertek voltak. Az akkor már nagy hírű írótól a Nemzeti Színház színdarabot kért, ám az 1944 karácsonyán bemutatni tervezett Tavaszi szél az időközben lezajlott nyilas hatalomátvétel miatt nem került színpadra (Magyarországon azóta sem játszották sehol).

1945 húsvét hetében Sopronnál elhagyta az országot.

A német emigráció évei (1945-1951)

Élete végéig tartó emigrációja első szakaszát Németországban töltötte (1945-1951). Ittléte első pillanatától fogva minden eszközzel nemzete ügyéért tevékenykedett. Elhivatottságának gyökereiről így vall:

„Tisztában voltam azzal, hogy valami kötelességem, föladatam, végeznivalóm kell legyen idegen földön, mert különben az Úristen semmiképpen sem vette volna magának a fáradságot, hogy odáig vesződjek velem s annyi veszedelmes kalandon keresztül kivezessen a pokolból, hanem otthagyt volna veszni a többi százezer között.”²

1945-1950 között Németországban tevékenyen részt vett a magyar protestáns egyházi misszióban, egyrészt vasárnapi istentiszteleteket tartott mint világi lelkipásztor, másrészt a folyóiratokban rendszeresen megjelentek írásai. Erről az időszakról írta élethelyzetét és sorsát tökéletesen visszatükröző Hontalanság hitvallása című ars poétikáját:

*Hontalan vagyok,
mert vallom, hogy a gondolat szabad,
mert hazám ott van a Kárpátok alatt
és népem magyar.*

*Hontalan vagyok,
mert hirdetem, hogy testvér minden ember
s hogy egymásra kell, leljen végre egyszer
mindenki, aki jót akar*

*Hontalan vagyok
mert hiszek a jóban, igazban, szépben.
Minden vallásban és minden népben
és Istenben, kié a diadal.*

*Hontalan vagyok
de vallom rendületlenül, hogy Ő az út s az élet
és maradok ez úton, míg csak élek
töretlen hittel ember és magyar.
(1947)*

Előbb okleveles erdőmérnökként földmérői állást kapott Bajorországban, Blaibachban, majd egy hamburgi építkezésen lett éjjeliőr. Itt fejezte be első, emigrációban írt regényét, Adjátok vissza a hegyeimet! címmel.

A kommunista Románia népbírósága 1946-ban koholt vádak alapján távollétében halálra ítélte (ugyanebben az időben romániai magyarokkal szemben eme bíróságok több mint száz, szintén halálos ítéletet hoztak!).

A román és a magyar sajtóban 1990-től napjainkig gyakran visszatérő és igaztalan vád vele szemben, hogy ha ártatlannak tartotta magát, miért nem kérte ő saját maga ügyének felülvizsgálatát. Azért igaztalan és nemtelen már e kérdés felvetése is, mert Wass Albert már 1946. szeptember 17-én levélben szándékozott kérni ügyének felülvizsgálatát. Tette ezt annak ellenére, hogy a román hatóságok - ez bizonyított tény! - hivatalosan soha nem értesítették az ellene hozott halálos ítéletről!

Wass Albert tanúvallomása:

„Én, Wass Albert, erdélyi magyar író, az Erdélyi Helikon, a Kisfaludy társaság és állítólag a PEN-Club tagja, a Baumgarten- és Klebelsberg-irodalmi díjak nyertese, védelmet kérve emelem föl szavamat Amerika igazságszerető szabad népéhez és annak vezetőihez.

Mint a másfélmilliós erdélyi magyar néptöredék fiatal nemzedékének írója, hivatásomat mindenkor szerencsétlen kis népem szolgálatába állítottam.

Regényeimben keresztül igyekeztem a világ közvéleménye előtt Erdély valódi helyzetét és sorskérdését föltárni s közreműködni ezáltal egy független és szabad Erdély megvalósításához, mely mint egy délkelet-európai Schiveitz mind a három együtt élő erdélyi nemzet számára meghozná az egyenlő mértékkel mért jogot, igazságot és emberi életet.

Ez a szándék azonban mindenkor a szomszédos államok imperialista törekvéseivel találta magát szemben. Ügy Románia, mint Magyarország mindenkor egyedül magukénak kívánták Erdélyt és nem háromnyelvű népének boldogulását igyekeztek megvalósítani, hanem mindössze értékeinkre és természeti kincseinek kizsákmányolására gondoltak. Ez a magyarázata annak, hogy a független erdélyi gondolat írója ma védelem nélkül és otthontalanul áll a világban.

Soha semmiféle pártnak tagja nem voltam. Szűk hazám önállóságra való törekvésén kívül semmiféle politikával nem foglalkoztam. Senkinek vagyónában kárt nem tettem, senkinek életét tudtommal nem veszélyeztettem. Semmi olyasmit el nem követtem, ami az elmúlt vérengző háborút előidézni segített volna, vagy okul szolgálhatott volna annak meghosszabbítására. A háborúhoz annyi közöm volt, hogy 1942-ben bevonultattak katonának a magyar hadseregbe és 1945. november 15-én a Regensburgi hadifogolytáborban leszereltek és elbocsátottak.

Mindezek ellenére tudomásomra jutott, hogy Romániában halálra és vagyonom elkobzására ítélték. Az indokokat nem ismerem, azonban lelkiismeretem tiszta és fölemelt fejjel állok a világ közvéleménye elé, védelmet és elégtételt kérve.

Nem lehet, hogy csupán azért, mert valaki mint író az önállóság és a szabadság híve, koholt vádakkal halálra ítélhető legyen. Nem lehet, hogy valaki üldözött legyen csak azért, mert szálka az imperialista Nagyrománia sovén híveinek szemében. Tudom, hogy a román nacionalizmus Erdély másfélmilliós magyarságának elpusztítására törekszik és így elsősorban a

szellemi embereket akarja útjából félreállítani. Tudom, hogy a román propaganda ma is éppen úgy mint eddig, igyekszik elködösíteni a valóságot és elhíttetni a világgal, hogy Erdélyben nem élnek magyarok. Tudom, hogy a román nacionalisták számára alkalmatlan vagyok, mint a másfélmillió erdélyi magyarság írója, mert regényeimen keresztül megmutathatom a világ közvéleményének azokat a sebeket, melyeket ők eltakarni igyekeztek és halálra ítélt kis nemzetem utolsó vércseppjeit hullatják ma is.

De lehetetlennek érzem, hogy akkor, amikor a világ vezető koponyái egy mindenkire egyformán kiterjedő valóságos békének létrehozásán fáradoznak, mikor naponta ezerszer is szó esik az igazságról, akkor valakit távollétében, koholt vádak alapján halálítélettel bélyegezhessenek meg, csupán azért, mert egy olyan szerencsétlen kis nemzet írója, melyet egy durvább és erősebb szomszéd fojtó szorításával halálra ítélt. Lehetetlennek érzem, hogy egy igazságosabb és emberibb világ születésének pillanatában középkori módszerekkel félretehessenek az útból egy embert, csak azért, mert igazat beszél és ez az igazság bizonyos imperialista törekvések szempontjából kellemetlen.

Fölemelt fővel állok Amerika népe elé és védelmét kérem. Becsületes emberek védelmét, becsületes ügy számára. Kérem, sőt követelem, hogy vizsgálja ki ügyemet egy független és elfogultságtól mentes nemzetközi bíróság és rehabilitálja mint embert az emberek előtt, a reám vetett hamis ítélet árnyékától. Nem rejtőzöm el, nincs okom reá.

Nem félek. Itt élek másfél esztendeje egy bajor parasztházban feleségemmel és négy kis gyermekemmel. Bárki bármikor itthon talál.

Tiltakozom az ítélet ellen és tiltakozom az ellen, hogy Romániának kiszolgáltatassanak. De bármikor kész vagyok számot adni múltamról és álláspontjaimról, bármilyen független bíróságnak, amelyik nem a gyűlölet és a nacionalizmus jegyében ül össze fölöttem. Egy ember segélykiáltása ez a tiltakozás, de egyúttal egy kis nemzet segélykiáltása is. Ne hagyjanak elveszni minket!

Hiszek a demokráciában s abban, hogy ehhez a demokráciához még az én kis nemzetemnek is joga van. Hiszek abban, hogy az igazságnak győznie kell az igazságtalanság fölött. Hiszek abban, hogy Amerika népe és vezetői a béke és igazság szót annak szép és magos értelmében használják és hogy a humanizmus, amit zászlajukra tűztek, valódi. Hiszek abban, hogy ez a világ végre már megérett arra, hogy emberséges jószándékkal kezét nyújtson benne ember az embernek. És végül hiszem, hogy nem lehet ma már az egész világnak szeme láttára bármilyen mesterségesen gyártott vádak alapján, csupán azért megölni valakit, mert jogot mert követelni az élethez, még a háború előtt, elnyomott népe számára!

Hiszek. Mert ha nem hinnék, nem érdemelné meg ez a világ, hogy éljek benne, mint ember. Akkor csak vadállatoknak van helyük ezen a földön.

Wass Albert, Plarnhof, 1946. szeptember 17."

Az 1945-ben hazájukat elhagyó újságírók első szakmai szervezete és képviselője a Magyar Újságírók Külföldi Egyesülete 1948 júniusában Münchenben alakult, melynek az író tagja volt, 1951. februártól pedig elnökké választották.³ 1949-ben megalakult a Magyar Szellemi Munkaközösség, melynek elnöke és egyben új sajtóorgánumának, az Új Magyar Út-nak a szerkesztője is Wass Albert lett.⁴ Az Új Magyar Út felelős szerkesztője Bakó Elemér egyetemi magántanár lett, aki így fogalmazta meg a lap missziós célját: „Kétféle veszedelem ellen fel kell vennünk a küzdelmet: a menekült magyarságot minden

irányból züllesztő, hitetlenségbe és erkölcstelenségbe taszító, ellenséges hatások ellen, de ki kell vezetni a hazátlanná vált magyarságot az egymásra acsarkodó, egymást maró politizálás mocsarából is."5

Az író egy olyan újságnak szerkesztője, amely a 20. század közepének egyik legnívósabb magyar irodalmi és kulturális folyóirata volt, melynek profiljába beleillettek írásai: az akkori tisztázatlan szellemi légkörben kívánta megmutatni az egészséges és helyes magyar utat, amelyben a magyarság erői kibontakoznak nemzeti és nemzetközi síkon egyaránt. Az Új Magyar Út világítótorony módján mutatta az utat a „nyugatos” magyarság számára. Fontos kiemelni Wass Albert kötődését egy keresztyén, protestáns szellemű, politikamentes magyar mozgalomhoz.

A Magyar Szellemi Munkaközösség az író elnökletével Nyilatkozatot adott ki 1949 decemberében, melyben a magyar jövő feltételeit így összegezte:

„Belső feltételek: A lelki ébredésből fakadó és a magyarság egymással való megbékélését is meghozó lelki és erkölcsi megújulás. A sajátos magyar szellemiség kutatásából és modern formákban való kifejezéséből kialakuló magyar szellemi megújulás. És a magyar nép széles rétegeinek felemeléséből, demokratikus nagykorúsításából kibontakozó szociális megújulás. Külső feltételek: A magyarság bekapcsolódása a nagy európai és egyetemes szellemi áramlatokba. A sajátos magyar szellemiség szolgálatvállalása az emberiség egészséges demokratikus fejlődéséért. És a magyarság megbékélése és összefogása a szomszédos népekkel az igazságos és szeretetben felépülő kölcsönös szolgálatvállalás jegyében.”6

A Nyilatkozat szelleme hasonlít ahhoz a mottóhoz - „mindig magunkért soha mások ellen” - melyet az író sokszor idézett és hangsúlyozott: „A Magyar Szellemi Munkaközösség nem irányul senki és semmi ellen ... a békességet és ha lehet, a testvéri együttműködést keresi az összes, már meglevő, politikamentes magyar alakulásokkal, amennyiben azok hasonló célokat tiszta szándékokkal és erkölcsi alapon törekednek megvalósítani.”7

Nyilvános VALLOMÁS-a, melyet már idéztünk - mutatja, hogy az író mennyire tisztában volt korának valóságával s rávilágít arra is, hogy milyen elfogulatlanul szemlélte szűkebb hazájának, Erdélynek az ügyét.

„Úgy Románia, mint Magyarország mindenkor egyedül magukénak kívánták Erdélyt és nem háromnyelvű népének boldogulását igyekeztek megvalósítani. Ez a magyarázata annak, hogy a független erdélyi gondolat írója ma védelem nélkül és otthontalanul áll a világban”.8

Wass Albert ez időben néhány rövid elbeszélést és verset jelentetett meg, de nagyobb művei is sorban napvilágot láttak: *Tavak könyve* (1946), *Erdők könyve* (1947), *Adjátok vissza a hegyeimet!* (1949) - ez utóbbi később németül, spanyolul, angolul, olaszul és hollandul is megjelent - és *A funtineli boszorkány* nagyregénye rövidebb formában (1947). Az 1951-1956 között megjelent regényeit először európai kiadóknál adta ki: *Tizenhárom almafa*, *Elvész a nyom*, *Az Antikrisztus és a pásztorok*, *Ember az országút szélén*.9 Közülük több folytatásban, hosszú sorozatban jelent meg az Új Magyar Út-ban. Bakó Elemér főszerkesztő egyik regényrészletet bevezető tanulmányában Író és írás címmel, ezt írta:

„Wass Albert műveinek a mai magyar életben különleges jelentőséget ad a történelmi mélységű, magyar sorsot boncoló, de egyetemes mértéket alkalmazó jellegük. S az a tény, hogy a magyar sorsot elemezve egyetemes mérték alkalmazható, azt sejteti, hogy a magyarságban megvan az örök arculat, amelyet egy eszményi közösség megjelenési formájának lehet tekintetni. Amikor az olvasó úgy érzi, hogy Wass Albert műveiben a mai magyar sorspróba megrendítő változatait szinte egy újságíró anyaghűségével tárták elő, gyakran éppen akkor járta meg lélekben azokat a szakadékokat, amelyek fölött ma az egész emberiség jövőjébe vezető és gyakran igen keskeny út kanyarog.”¹⁰

Bár Wass Albert 1951. szeptemberben az Egyesült Államokba vándorolt, továbbra is a lap szerkesztője maradt, mivel az Új Magyar Út az egyetemes magyarságot kívánta szolgálni és ez a cél belesimult az író missziójába. Az Új Magyar Út havonta jelent meg egészen 1956. májusig, akkor támogatás hiányában megszűnt.¹¹ Az Amerikában élő Soós Géza lelkülete és az összmagyarság érdekét szolgáló missziója nagy hatással volt az íróra, és a Magyar Szellemi Munkaközösség alapelveihez hűséges maradt közéleti szereplésében az amerikai magyarság körében is - amint ezt a Bethlen Naptár Évkönyvében később megvallotta:

„Tavasszal volt harmincöt esztendeje... Jövendőről beszéltünk, felelősségről, tennivalókkal, ahogy Krisztus magyar katonájához és egy bujdosó erdélyi íróhoz illik: »Te angol nyelven megírt könyveiddel szolgálod a magyarság ügyét, mert keveset tudnak rólunk idekint, s amit tudnak, annak is nagy része hamis. Kevesen vagyunk mi magyarok idekint, kik vállaljuk népünk jövőjéért a felelősséget, s így mások helyett is dolgoznunk kell...«”

Később, sajnos szétesett a kicsírázott Magyar Szellemi Munkaközösség, s hamarosan megszűnt az általa kezdeményezett Új Magyar Út is.¹²

1950 az aggodalmas várakozás és az örömteli események éve. Augusztus 14-én Hamburgban megszületik hatodik fia, Endre.

Wass Albert tudatosan és szándékosan választotta emigrációja színhelyéül az Egyesült Államokat. Könnyebben és gyorsabban juthatott volna Dél-Amerikába, ahol ráadásul nem kellett volna tartania semmilyen utólagos vizsgálatról és számonkéréstől. Elképzelése ekkor az volt, hogy feleségével - aki tüdőbetegsége miatt nem mehetett vele azonnal Amerikába – és gyermekeivel új életet kezd az Egyesült Államokban. Tudatos készülődésének számtalan bizonyítéka van. Közülük is kiemelkednek betegeskedő feleségének írott meleghangú tudósításai, levelezőlapjai. Amikor kiderült, hogy Éva nélkül kell utazniuk, nagy segítségükre volt az a magyar ajkú, erdélyi származású nevelőnő (Moldován Ágnes), aki a családdal utazott a tengerentúlra.

Siemers Éva szeretetét és nagylelkűségét tükrözi az a tény, hogy nem gördített akadályt a család nélküle való elutazása elé.

Az amerikai emigrációban - otthon, haza nélkül (1951-1998)

A család - bár ezt még senki nem látta és hihette előre - örökre kettészakadt, és Éva és Endre nélkül megérkezett a New York-i kikötőbe az amerikai Muir Generális hadi szállítóhajón (USS General Muir) 1951. szeptember 21-én.¹³ Itt találkozott W. G. McClain úrral, aki a Wass család befogadó védnöke volt és annak lányával, Elizabeth Fay-vel, későbbi második feleségével (sz. Florence Elizabeth McClain, 1905. augusztus 07.). A McClain família ekkor Ohióban lakott, így került Wass Albert is az ottani farmra, ahol a családdal együtt egy tejgazdaságban dolgozott.

Az író és Elizabeth hamarosan megszerették egymást. Wass ennek következtében 1952 januárjában válópert indított felesége ellen s a válás kimondása után ugyanezen év májusában elvette Elizabeth-et - ahogy ő élete végéig becézte: Bebe-t.

1953-ban Taft szenátor segítségével a Florida Military Academy iskolában kapott algebratanári állást. Ugyanebben az időben - miután minden vágya az volt, hogy erdélyi tájhoz hasonló erdőben éljen - vett egy kisebb birtokot, melyet hamarosan otthoni tájjá varázsolt. 1956-ban megkapta az amerikai állampolgárságot, 1957-től az University of Florida egyetemi tanára lett, itt tanított egészen 1970-ig, visszavonulásáig. Európai irodalmat és történelmet tanított, valamint német és francia nyelvet is oktatott. Ugyanebben az időben a Szabad Európa Rádió is foglalkoztatta.

1962-ben megalapította az Amerikai Magyar Szépmíves Céhet (fénykorában közel 1000 fős tagsága volt!), valamint kiadóját, a Danubian Press-t, melynek segítségével 62 erdélyi tárgyú könyvet jelentetett meg (ebből 43 angol nyelvű!), ezeket ingyen juttatta el az amerikai politikai élet jelentősebb vezető személyiségeinek - különösen is a szenátus tagjainak -, amerikai egyetemek könyvtárai számára, ezzel is ellensúlyozni próbálva a kommunista Románia egyoldalú propagandáját Erdély státusza kérdésében. Bejárta Amerika magyar közösségeit, ezekre az utakra kezdettől fogva elkísérte felesége, Elizabeth, aki a szervező munkában és könyvei angol fordításában is nagy segítségére volt. Néhány útjára más családtagjai is elkísérték, elsősorban Géza, Miklós, Anne és gyermekei. Wass Albert nem titkolt szándéka már ekkoriban is az volt, hogy az amerikai statisztikák szerint az USA területén élő több mint másfél milliós (!) magyar származású tömeget olyan politikai erőnek mutassa be, amellyel nagyon is érdemes foglalkozni (az amerikai magyarság egységbe fogása azonban sem neki, sem másnak azóta sem sikerült).

A hetvenes évektől a Ceausescu-rendszer megpróbált leszámolni vele. Ennek többek között az is volt az oka, hogy negyedéves angol nyelvű folyóiratokat alapított, először a Transylvanian Quaterly-t, majd a Hungárián Quaterly-t, mely Erdély és Magyarország kérdéskörével foglalkozott politikai szempontból. 1977-ben jelentette meg angol nyelven azt az összefoglalást, melynek címe: Documented Facts and Figures on Transylvania, s mely jelentős visszhangot váltott ki.

A rágalom újraéled

A ceausescu-i kommunista Románia nem szemlélte tétlenül Wass erőfeszítéseit Erdély ügyében. Többször megtapasztalták már, hogy az író minden politikai befolyását is latba vetve milyen sikeresen végzi felvilágosító tevékenységét Amerikában Erdéllyel kapcsolatban. Ekkor kezdődnek meg a kísérletek Wass Albert elhallgattatására. Minden eszközt igénybe vettek arra, hogy az író tekintélyét lerombolják, nevét és becsületét besározzák, egzisztenciáját, sőt, pusztá életét is elvegyék tőle.

Miközben a román hatóságok kiadatását kezdeményezték az USA illetékes szerveinél „háborús bűnösség” címen, megindítják a lejáratására szolgáló amerikai sajtókampányt is ellene.

Az író azonnal reagál, felismerve azt, hogy az események mögött nemcsak a kommunista Románia állhat! Egyszerre két válaszcikket is ír, az egyiket a magyar emigráció tájékoztatására *Mi van a füst mögött?*¹⁴ címmel, a másikat pedig a Fort Lauderdale News szerkesztőjének - itt jelentek meg róla az öt rágalmozó cikkek - angol nyelven, kérve, hogy közölje lapjában válaszát.¹⁵ Mindkét cikkben a legkeményebben és a leghatározottabban visszautasítja a róla leírt vádakot és rámutat arra is, milyen okok állhatnak újbóli megrágalmazása háttérben. Nagy erejű kordokumentum mind a kettő, nem véletlen, hogy ez a lap nem folytatott tovább kampányt ellene.

MI VAN A FÜST MÖGÖTT?

„Augusztus huszonkilencedikén, harmincadikán és harmincegyedikén cikksorozat jelent meg ellenem a Fort Lauderdale News hasábjain, mely tudtára adta a világnak, hogy sikerült meglelni egy bujkáló »háborús bűnös« a floridai erdőkben. Ez a háborús bűnös - a cikk szerint - én lennék, akit 1946 márciusában a román népbíróság távollétében halálra ítélt, az 1940. szeptember 23-án Észak-Erdélybe bevonuló honvédek »rémtettei« miatt, akik - a cikk szerint - az én »biztatásomra« hat románt legyilkoltak. Cikksorozatában az érdeemes újságíró már arról is tud, hogy az U.S. Department of Justice Special Task Force-a¹⁶ már deportálásomat tervezi a bűnök miatt, és a román követ is örömmel bejelentette, hogy »hajlandó lesz« átvenni engem, büntetésem kitöltése végett. A hazugságoktól és gyűlölettől csöpögő írás, mely fasiszta alakulatnak nevezi a magyar királyi honvédséget, mely hivatkozik »ügyemmel« kapcsolatban olyan szakértőkre is, mint Wiesenthal, Major és társaik, természetesen nagy füstöt keltett itt, Floridában, különösen, mivel a »nagy hírt« - bár higgadtabb és rövidebb formában - az Associated Press is átvette. Összeröföntek a barátok, ismerősök, de különösképpen a család. Alezredes fiam is Washingtonba repült, s feleségem, két fiam, egy leányom társaságában, valamint két floridai képviselő megbízottaival és egy ügyvéd jelenlétében felkerestük a Department of Justice Special Task Force nevezetű vadonatúj intézményét, mely állítólag háborús bűnösöket kutat. Megtudtuk a következőket:

1. Az igazságügyi minisztériumnak MEG nincs »ügye« ellenem. A hangsúly velem és még több mint kétszáz kivizsgálás alatt lévő személlyel kapcsolatban a MEG szócskán van. Ha találnak komoly okot reá, akkor eljárást indítanak ellenem állampolgárságom elvételére. Ha nem, akkor egyszerűen lezárják az immár negyed évszázada porosodó, és újabb meg újabb »vádakkal« növekvő

aktahalmazt, és megfélemeznek róla.

2. Az igazságügyi minisztérium urait csak az érdekli, hogy jogosan vagyok-e itt, vagy nem?

Tehát: tudtam-e arról, hogy a románok halálra ítélték, és szándékosan titkoltam-e el, továbbá tagja voltam-e a Nyilaskeresztes Pártnak?

Tények: semmiféle pártnak nem voltam tagja otthon, csupán az Erdélyi Magyar Pártnak, és a román népbíróság ítéletéről soha hivatalos értesítést nem kaptam.

3. A »távollétben« való ítélkezést az Egyesült Államok jogi rendszere nem ismeri el. Mindebből tehát kitűnik az, hogy bár valóban kivizsgálás alatt vagyok, akárcsak a többi kétszáz szerencsétlen, eljárás ellenem nincs, és a »háborús bűnösség« nagy hangon meghirdetett vádja csupán csúnya fekete füstöt takar, mást semmit. Angol nyelvű válaszomat megküldtem a lapoknak, s ennél többet én magam egyelőre nem tehetek.

Természetes azonban, hogy meggondolkoztat a nagy füstkavarás. Mi fő a boszorkányüstben a füst mögött? Az ádáz cikkíró néhány mondata akaratlanul is fényt vet erre. Megemlíti, hogy »magyar nacionalista« vagyok (köszönet a dicséretért), és azt is, hogy könyveimmel, írásaimmal évek óta igyekszem rontani a román kormány »hítelét« Amerikában. A népbíróságon elhangzott tanúvallomások is igazolják - érvel a derék újságíró -, hogy gyűlölöm a románokat, és elfogult vagyok velük szemben. Két könyv címét is megemlíti. A románellenes »Documented Facts and Figures on Transylvania«¹⁷ című munkámat meg a Danubian Press egy régebbi kiadványát, Szemák könyvét: »Living History of Hungary«¹⁸ címmel, mely a cikkíró szerint azt bizonyítja, hogy tagja kellett legyek a Nyilaskeresztes Pártnak. (A kis könyvecske belső címlapját azonban már elmulasztotta megtekinteni. Azon megtudhatta volna, hogy a Szemák pompás kis írása eredetileg a University of Southern California és a Hoover Institute sorozatában jelent meg, és csak az utánnyomásra kaptam tőlük engedélyt.) Tehát megérkeztünk az érzékeny ponthoz. El kell hallgattatni az író, ez a parancs a füst mögött!

Hogy kinek a parancsa ez, azt az olvasó fantáziájára bízom. - Ki darázs-fészekbe nyúl, ne panaszkodjék, ha földagad a keze! - szokta volt drága jó nagyapám mondani, és hozzátette bölcsen - ha okos, kesztyűt húz magára! - Baj csak az, hogy kesztyűs kézzel nem lehet kopogtatni az írógép billentyűit, s az író, aki hangfogót visel, hivatását tagadja meg. Bár a román, illetve az oláh népnek ellensége soha sem voltam, »A funtineli boszorkány« című regényem is tanúskodik erről, erdélyi magyar népem bajainak és szenvedéseinek szószólója vagyok, s ha ezen kötelességem az uralmon lévő kormány tetszését nem nyerte meg, az semmiképpen sem az én hibám. Népem bajait ordítom világgá, ameddig csak élek, s könyveimen át még azután is. Elpusztíthatnak, az igaz, hiszen halandó ember vagyok. De a papírra vetett igazság megmarad, s előbb-utóbb halló fülekre lel.

Bajtársaimnak, magyar testvéreimnek így üzenek tehát: fogjunk össze még keményebben, s ne csüggedjünk, mert az Isten azokkal van, akik a szenvedőkért küzdenek. Terjessze a SZÓT, A MONDANIVALÓT, az angol nyelven nyomtatott IGAZSÁGOT, aki csak teheti, ahol csak teheti! Segítse mindenki legjobb tudása szerint az amerikai magyar angol nyelvű

könyvkiadást, mert csak ezen keresztül jut el a szavunk ennek az országnak a népéhez. Még most, azonnal keressen kapcsolatot minden amerikai magyar a maga illetékes szenátorával, vigye el neki könyveinket, s hasson oda minden lehető módon, hogy október derekán szavazza le a szenátus a románoknak juttatott Preferred Nation Status 19 (350 millió dollár az adófizetők zsebéből évente) meghosszabbítását mindaddig, míg a román kormány eleget nem tesz a békeszerződések kisebbségvédelmi paragrafusainak. A »Ways and Means Committee«²⁰ visszautasította Carter elnök kívánságát a meghosszabbítás érdekében. Sajnos azonban a képviselőház, ha nem is nagy többséggel, de megszavazta. Októberben megy az ügy a szenátus elé. Ha ellene szavaznak szenátoraink, akkor a román kormány megtanulja végre, hogy ha segítséget kíván a Nyugattól, akkor tiszteletben kell tartsa Erdély magyar őslakóinak évezredes jogait. Míg egy igazságos, emberséges megoldás nem biztosítja Erdély magyarjainak békés jövődjét, mi, magyarok nem hallgathatunk és nem nyugodhatunk, még ha agyon is vernek miatta!"

(KATOLIKUS MAGYAROK VASÁRNAPJA, 1979. SZEPT. 30.)²¹

CZEGEI WASS ALBERT VÁLASZA A ROMÁN KOMMUNISTA VÁDAKRA

„1979. augusztus 29., 30., 31-én a Fort Lauderdale News hozta Dan Christensen cikkét ezzel a címmel: »Az egyetemi tanár háborús bűnök miatt volt elítélve.« A cikk gonosz és felelőtlen támadás a személyem ellen, elferdített és félreértelmezett információkkal mutatva be engem olyan vallomások alapján, melyeket néhány megfélemlített tanúból vagy elítéltekből vertek ki harmincnégy évvel ezelőtt a kommunista politika rendőrei Romániában. Bárki, aki csak ismeri az akkori kor kommunista módszereit, tudja, hogy koncepciók per zajlott ezerszámra azok ellen, akik nem voltak kívánatosak politikailag az akkori orosz-román kommunista hatalomátvétel idején.

Az iratokban foglalt vádak hamisak, ami bizonyítható. Ezt megmagyaráztam Christensen úrnak, amikor a lakásunkban az interjút készítette. Ennek ellenére, ilyen vagy olyan okokból ő mégis úgy döntött, hogy »hitelt érdemlő forrásokra« hivatkozva közli a vádakat, melyeket korunk legbrutálisabb zsarnoki rendszerének egyik képviselője ellenem felhozott. Amikor valakit kihallgatás nélkül elítélnek, az hitlerista módszernek nevezhető. Ez még ma is előfordul Romániában.

Valószínűleg nem tudja Christensen úr, hogy 1940-ben, amikor az állítólagos »bűntényeket« elkövettem, Magyarország nem viselt hadat Románia ellen. És Észak-Erdélyt nem megszállta magyar királyi hadsereg, hanem a bécsi döntés nyomán került Magyarország fennhatósága alá 1940. augusztus 30-án. Ezt a döntést mind Magyarország, mind Románia elfogadta. Ismét magyar állampolgár lettem hivatalosan, s attól fogva soha többé nem voltam kiszolgáltatva a román hatalomnak. Ha elkövettem volna bármilyen bűnt 1940. augusztus 30-a után, magyar bíróságoknak kellett volna kivizsgálni és ítéletet hozni az ügyben. Fontos hangsúlyozni, hogy a bécsi döntés nyomán felállítottak egy speciális német-román-magyar katonai bizottságot, azzal a céllal, hogy minden román sérelmet kivizsgáljanak Észak-Erdélyben és minden magyar észrevételt megvizsgáljanak Dél-Erdélyben. Ezek után, ha bármilyen »ügy« történt, azt rögtön jelentették ennek a bizottságnak, s ők azonnal ki is vizsgáltak minden esetet a határ mindkét oldalán.

Az én »ügyem« ahogy az egész életem is, világos és nyitott könyvként áll mindenki előtt. Semmilyen bűnt nem követtem el, de amikor eljött az idő, beálltam katonának és mint hazafi harcoltam hazámért az azt leigázó orosz és román hadak ellen. Isten kegyelméből fiaim és én el tudtunk menekülni, amikor elfoglalták hazámat az orosz és román csapatok. 28 évvel ezelőtt az Egyesült Államokban kaptam politikai menedéket. Azért jöttem ide, mert nagyrabecsültem ezt a nemzetet, mely mindenki számára szabadságot és igazságot biztosít. Itt építettük újra az életünket fiaimmal együtt. Amikor 1956-ban amerikai állampolgár lettem, esküt tettem az amerikai alkotmányra, s ezt az elmúlt 23 évben hűséggel be is tartottam. Komolyan vettem, hogy megvédem polgártársaimat mindenféle elnyomás ellen. Tisztában vagyok azzal, amit sok ezren velem együtt tudnak, hogy az ellenem elindított hajsza, melyet ezekben a napokban el kell szenvednem arra az igazi okra vezethető vissza, hogy író, kiadó, az Erdélyi Világszövetség Elnöke vagyok. Köztudott az is, amit a romániai kisebbségért teszek. A szocialista Románia a kisebbségi kérdést nemzetpusztítással kívánja megoldani, azzal a hitleri módszerrel, amit abban az időben is alkalmaztak, amikor lelkesen támogatták a náci Németországot.

(...)

1979 márciusában új módszert vetett be a román kormány, olyat, amit eddig csak kínzókamrákban, haláltáborokban és kísérleti kórházakban alkalmaztak - s ezt teljességgel be tudjuk bizonyítani - a nukleáris besugárzást! S ezt a magyar kisebbség vezetői ellen is használták.

Kinyomtattunk öt kiadványt Erdélyről, melyeket szakértők írtak, Dokumentált tények és statisztikai kimutatások Erdélyről címmel - ez szintén vallomásokat tartalmaz. Csakhogy ezeket nem kiverték az emberekből, hanem menekültek mondták el, olyanok, akik önként vállalták a száműzetést nyugati országokba. Beszámoltak a kínzásokról, megtorlásokról, rendőri brutalitásokról, és mindenfajta diszkriminációról, amiben részük volt magyar származásuk miatt. Sok száz tanúvallomás van a birtokunkban, de szervezetünk, az Erdélyi Világszövetség más tagjainál is Amerikában, Kanadában, Brazíliában, Ausztráliában, Angliában és Németországban.

Legújabb könyvünk, »Erdély: a Magyar-Román probléma« már nyomdában van és senki nem akadályozhatja meg, hogy megjelenjen.

(...)

Tehát egyáltalán nem meglepő, ha ezért engem így vagy úgy el akarnak hallgattatni. Ami inkább meglep, az az, hogy Christensen úr hogyan dönthetett úgy, hogy cikkeivel az elnyomónak segédkezik az elnyomottal szemben. Egy fiatal amerikaihoz jobban illett volna, hogy az igazsággal tartson, kivegye részét abban a küzdelemben, mely által Románia kényszerülni fog a békeszerződések, a Helsinkii Egyezmény, az ENSZ, sőt, saját alkotmánya szellemében viselkedni kisebbségeivel.

(...)

Nem felejtkezhetünk meg arról, hogy Erdélyt, az ősi magyar földet azzal az, egyezményben kikötött feltétellel adták át Romániának, hogy a három millió magyar, a fél millió ott élő német teljes adminisztrációs autonómiáját és kulturális szabadságát biztosítania kell. Mivel ebből a egyezményi feltételből semmi nem teljesült, joggal léphetünk fel Erdély ügyében. És ezt semmiféle fenyegetés nem változtatja meg."

Wass helyzetértékelő cikkét kiegészítve tudni kell, hogy a 1946-os per anyagai ekkor már ismertek voltak, ügyvédek elemezték azt és nem találtak megalapozott bizonyítékot az író bűnösségére vonatkozólag. (A per jegyzőkönyve elérhető több helyen, többek között az USA Igazságügyi Minisztériumában és a Wiesenthal Központban, Bécsben is.) A 70-es években tűnt fel Florida egyetemi köreiből dr. Emánuel Merdinger. Valószínűleg ő hozta ki Romániából az 1946. évi román népbíróság által távollétükben elítélt magyarok, köztük Wass Albert hivatalos népbírósági papírjait is, kérve, hogy a Justice Department indítson eljárást ellenük. Amerikai magyar körökben azt beszélték, hogy Merdinger úr évente többször ellátogat Romániába és minden alkalommal „bizonyító anyaggal” tér vissza a „magyar fasiszták és háborús bűnösök” ellen. Saját közlése szerint személyes ismeretség fűzi Ceausescu román diktátorhoz. Ugyanebben az ügyben nyilatkozik meg a Gainesville Sun újságban 1979. októberében az író fia, Wass Huba, (aki ekkor már az amerikai hadsereg katonatisztje) *Tények Wass Albertről címmel (részlet):*

„Amiért nem engedtem a kísértésnek, hogy elhessegessem a cikk miatt érzett felindulásomat, az a gondolat, hogy akik írták, azoknak az élet megy tovább ezután is. Csakhogy apám és családja nincs »nyertes pozícióban« ha a propagandisták nagy hazugsága a levegőben marad. Márpedig ő jó hírnévvel került Gainesville-be és ez kötelez engem is, hogy amit tudok, mondjam el az igazság mellett.

Könnyű belátni, hogy Christenson úr a Fort Lauderdale újságban miért írta meg azt a cikket, melyhez több hónapon át tanulmányt gyűjtött, mert egy jó sztorinak látta. Egy jó történetet jól megírni és kellő időben bedobni: ez sok újságíróat ösztönöz. Azonban ez csak akkor működik kedves Dan úr, ha önt igazolják a tények és a végén tényleg bűnösnek mondják azt az embert, akit ön alaposan bemártott. Csakhogy ebben ön elbukik, hadd nyugtassam meg. Ön ebben nem lehet nyerő, mert ügyetlenül válogatta meg a tényeket.

A legutóbbi írásában Merdinger úr nevetséges párhuzamot állít apám és Albert Speer között, aki Hitler iparmágnása volt, aki azt tanította a gyerekeinek, hogy gyűlöljék mindazokat, akiket az apjuk gyűlöl. Nálunk ez nem így volt. Apám odaadó szeretetben élt és arra is tanított bennünket. Nem tudott volna annyi regényt, verset, és másfajta irodalmi műveket alkotni, ha képtelen lett volna szeretetet érezni embertársai iránt.

Hogy tudott volna annyi szép témáról írni - ha közben szörnyű dolgokat követett volna el.

A per 1946-ban, Romániában volt. Apámat távollétében ítéletet el. A románok bevallották, hogy erről őt soha nem értesítették. Vegyük csak szemügyre ezt a korszakot! A háború véget ért. Sokan, akik az orosz kommunisták ellen harcoltak, mint az apám is, nyugatra menekültek. Bajorországban önként adta meg magát az amerikai hadseregnek (ellentétben a háborús bűnösökkel). A román király még hatalmon volt, amint erre

Merdinger úr rámutat, de a kommunista párt már átvett a kormányzásban sok funkciót. Ezek közül legelső a jogrendszer és a rendőrség volt. A román kommunisták — a szovjet megszálló erők támogatásával — előkészítették a teljes hatalomátvételt. Ahhoz, hogy állami gazdaságokat (farmokat) hozzanak létre, a földeket félhivatalos úton el kellett venni az osztályoktól, melyek korábban birtokosok voltak. Könnyebb volt úgy lefolytatni az eljárást, ha a hivatalosság látszatát biztosítják és a vádba fogottak nincsenek jelen. Ami pedig a tanúvallomásokot illeti, melyeket Merdinger úr emleget, azok mendemondák. Az egyetlen vallomás, ami apám védelmében elhangzott, a nagyanyámé volt, akit betegsége ellenére mostoha sorsban részesítettek, de ő ennek ellenére kitartott apám és nagyapám ártatlansága mellett. A bűntényeket állítólag kitalálták, vagy olyan atrocitásokat említettek, amit román vagy orosz katonák követtek el, a terület visszafoglalásakor. De azt kenték apámra és nagyapámra, hogy ők bujtogattak mindarra a bűntényre (nem ők maguk követték el tettelesen), amelyek háborús időben abban a térségben történtek. Merdinger úr vagy naiv, vagy más motivációk befolyásolják, hogy nem tud a per-irat sorai között olvasni.

Számomra nehéz elképzelni, hogy amennyiben apám bármiben vétkes lett volna, ne tudták volna azt kinyomozni a tüzetes háttér-kivizsgálások során a katonai pályám kezdetén.

Mivel az én karrierem érzékeny természetű, a kivizsgálásoknak nem volt sem eleje, sem vége. Ahogy erről tájékoztattak, mind az 1950-es évek elejétől átnézték a róla szóló ügyiratokat. Legutoljára néhány hónapja fejeződött be az a kivizsgálás, ami hat hónapig tartott. Abban biztos vagyok, hogy ha csak valami utalás lett volna arra, hogy folt van a becsületén, az én katonai előrelépésemnek ezerszer gátat vetettek volna.

Az amerikaiak védett és kellemes életmódhoz vannak szokva. Abból szoktunk kiindulni, hogy más rendszerekben is hozzánk hasonlóan működik az igazságszolgáltatás.

A mi problémáink eltörpülnek, amikor felkelésekről, az emberiség elleni terrorakciókról, és igazságtalanságokról hallunk a világ más tájain. Én éppen ezért szántam oda magamat a fegyveres védelem szolgálatába, mert megértettem, hogy milyen könnyen változhat a politikai klíma nemzetközi téren és ez óriási veszélyt jelenthet az emberek életére nézve.

Apámmal együtt 250 ember van a »háborús bűnökkel gyanúsíthatók« listáján, akiknek az ügyében az Igazságügyi Minisztérium tüzetes kivizsgálást fog tartani. Lehet, hogy akad köztük, aki fennmarad a hálón. De ki szolgált igazságot a többieknek?"

Az amerikai hatóságok által hat hónapig tartó kivizsgálások folyamán megállapítást nyert, hogy egyetlen bizonyító erejű tény, vagy dokumentum sem található az eredeti 1946-os anyagban Wass Albert bűnösségére vonatkozólag, másrészt megszületett több olyan koronatanúnak számító személytől tanúvallomás, amely egyenesen kizárja Wass esetleges felbujtói minőségben elkövetett bűnösségét.

„Közjegyzői záradék:

Elöttem írta alá az okiratot, 2003. július 8-án. Kathleen Wigfield, New York állami közjegyzője, 07W14896875 szám alatt New York megyei meghatalmazással, melynek érvényessége 2005. augusztus 31 -ig szól.

TUDOMÁSUL SZOLGÁLJON

Montreal, 1979. augusztus 16.

Az alábbi állítással megcáfolom azt a vádat, hogy Czegei Wass Albert professzornak négy ember halálához bármilyen köze lett volna Czege és Szentgotthárd körzetében 1940 szeptemberében.

Három nappal azután, hogy Erdélyt a magyarok visszafoglalták 1940 szeptemberben, Czegei Wass professzor - legjobb tudásom szerint - özvadászatra ment el a Kelemeni hegyekbe egy Ratosnyának nevezett helyre Szentgotthárdtól körülbelül 200-300 mérföldre. Mialatt ott tartózkodott, szeptember 24-én vagy 25-én a felesége egy küldöttel üzent neki, hogy jöjjön haza és vigye be őket a Kolozsvári kórházba, ami Szentgotthárdtól kb. 60 mérföldre volt, mivel csecsemő fia súlyosan megbetegedett.

Másnap, miután férjéért üzent, egy ápolónő kíséretében hozzánk hozta beteg kisfiát egy lovaskocsin, és férjemmel együtt mi vittük be őket autónkkal a Kolozsvári kórházba, ami tőlünk csak 28 mérföldre volt.

Az imént körülírt helyzet ismeretében, teljességgel lehetetlen volt az, hogy Czegei Wass professzor valahol Szentgotthárd környékén tartózkodott volna, ahol az említett négy embert kivégezték.

Kész vagyok eskü alatt tanúskodni, hogy a fenti állítás igaz. Erre esküszöm.

M. Eva Atkinson tanú

Zárónyilatkozat:

Alulírott, M. Eva Atkinson, 319 Grosvenor sugárút 3. apartment, Westmount város, Montréal körzetében, Québec tartományában lakos, a Szent Bibliára esküszöm, és állítom, hogy a fenti tanúvallomás igaz.

Közjegyzői záradék:

Elöttem, a Montreali Québec tartomány közjegyzője előtt tett esküt és aláírta az okiratot. (Aláírás olvashatatlan.) A tartományi legfelsőbb bíróság hivatalos tisztviselője."22

Wass ártatlanságáról még tisztességes ellenfelei is meg voltak győződve. Olyanok is mellette nyilatkoztak, akik alapvetően nem értettek egyet nézeteivel, de jól ismerték őt és munkásságát. *Ilyen volt Major Róbert is.*

*„Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown OH
Tisztelt Szerkesztőség!*

Hivatkozással lapjuk szept. 23-i számában »Wass Albert« cikkben rólam írtakra, tisztelettel kérem alanti levelem közlését:

Ma elolvastam lapjuk szept. 23-i számának »Wass Albert Washingtonban« c. cikkét, amely velem is foglalkozik. A cikk idézi Wass Albertet, aki szerint én

hajszát indítottam ellene. Az igazság az, hogy bár Wass Albert politikai felfogásával szemben állok, sohasem indítottam hajszát ellene (más ellen sem). Ellenkezőleg, mikor nemrégén telefonon felhívtak az USA-ból, hogy terhelő adatokat közöljek Wass Albert ellen, már telefonon, majd levélben azt válaszoltam, hogy semmit sem tudok arról, hogy Wass Albert valaha büntethető cselekményt követett volna el. Ezzel szemben közöltem, hogy őt - mikép az egész irodalmi világ - jeles írónak tartom. Aki ezzel ellentétes állítást kockáztat meg, az nem mond igazat.

*Tisztelettel, Major Róbert.
Wien, Ausztria. 1979. október 8."23*

(Major Róbert a bécsi Simon Wiesenthal Intézet munkatársa is volt).²⁴

Várdy Béla a Nyugati Magyarság című lapban rámutat az 1946-os per igazi okaira, valamint minden kétséget kizáróan számadatokkal bizonyítja annak koncepció voltát:

„Ezen politikai pereknek magyarellenes éle könnyen kimutatható a Teleki Intézet által gyűjtött és a Szegedi Egyetem által 1994-ben kiadott idevonatkozó statisztikák alapján. Így például az ország egyhatodnyi népességét tartalmazó és nagyrészt magyarul beszélő Észak-Erdélyben 481 elmarasztaló ítéletet, s azon belül 100 halálos ítéletet hoztak, mely elítéltek közel 80 százaléka (372) magyar volt. Ugyanakkor a lakosság öthatodát tartalmazó egyéb román területeken (Regátban és Dél-Erdélyben) mindössze 211 elmarasztaló ítéletet, s azon belül 42 halálos ítélet született. De Mihály román király még ezen halálos ítéletek jelentős részét is életfogytiglani börtönre változtatta. Más szóval, figyelembe véve Románia egyes területei népességének számarányát, a halálos és egyéb elmarasztaló ítéletek 14:1 arányban Észak-Erdélyben születtek meg, s ott is elsősorban a magyar lakosságot sújtották. Ezen események hátterének ismeretében kétségtelen, hogy mind gróf Wass Endre, mind pedig fia, Albert ennek a magyarellenes hadjáratnak lettek az áldozatai - annak ellenére, hogy ők közel egy évezreden keresztül szolgálták szűkebb hazájukat.”

A fizikai megsemmisítésre tett román titkosszolgálati kísérletek is mind kudarccal végződtek (a Securitate orgyilkosságát megkísérlő ügynökeit egy ízben el is fogták, mivel azonban román diplomata útlevelet mutattak be, az amerikai rendőrség kénytelen volt elengedni őket). Nemzeti és nemzetközi elismertségét bizonyítja, hogy 1983. október 1-jén a Szent László Rendbe lép be, rendi taggá avatása 1984. június 27-én történt meg.²⁵ Az Erdélyi Világszövetség elnökeként (134 csoportot és társaságot foglalt magában világszerte!), a Templomosok, és a Szent László lovagrend tagjaként, a nemzetközi PEN Club írójaként a nyolcvanas években folytatta publicisztikai és irodalomszervező, valamint a Nyugatot Erdélyről felvilágosító tevékenységét. Ilyen irányú utolsó kísérletének számított az 1988-ban megindított Central European Forum, mely azonban pénz és egyéb támogatás híján rövidesen megszűnt.

Az utolsó évek

Ekkor érte az újabb csapás: az általa mélységesen szeretett és tisztelt második felesége, Elizabeth 1987 márciusában meghalt. Ez rendkívül megviselte a már 79 éves író. A nyolcvanas évek végén mély pesszimizmus jellemezte gondolkozását, ekkor írta *A kivénült harcos leteszi a fegyvert* című írását.

„Én letettem a fegyvert. Cserbenhagytak a magyarok, huszonhét hosszú és küzdelmes esztendőn keresztül. Elég volt. Beleöregedtem, belefáradtam és beleszegényedtem az eredménytelen munkába. A magyar, bár egyike a legtehetségesebb, legéletrevalóbb fajtának, politikailag éretlen. Nem érti a világpolitika háttérében lejátszódó fondorlatok titkait, de nem is érdekli.”

Csendes magányban élt 1991-ig Astor Parkban, Floridában. Csak a hét utolsó napjai voltak mozgalmasak, mert Elizabeth leánya, Anne és Géza fia szinte minden hétvégén meglátogatták. És Vid is gyakran megfordult otthon; időt, fáradságot nem kímélve utazott Virginiából Floridába.

Nem egészen négy évvel Elizabeth halála után, 1991-ben harmadszor is megnősült, Mary La Plante-ot (sz. La Fayette, 1918. július 23.) vette el.

Az 1991-től haláláig, 1998-ig tartó életszakaszra az ellentmondásosság a legjellemzőbb kifejezés. Az idős író a lángoló reménykedés és a teljes reménytelenség magasságait, mélységeit járja végig ekkoriban.

Az Európából érkező hírek kezdetben reménységgel töltik el. Azt tervezi, hogy itthon, Magyarországon is kiadhatja újra legjelentősebb műveit.

Sajnos, csalódnia kell. A még 1989-ben Szász (Zas) Lóránttal kötött első kiadói szerződés, melyről fiai szinte nem is tudtak, az író számára sok keserűséget hozott.

Mert bár leveleik bensőséges hangúak, barátságáról árulkodnak, Wass Albertnek be kellett látnia, hogy tévedett, amikor tökéletesen megbízott Szász Lórántban.

Wass Albertet az a gondolat és szándék vezérelte, hogy szinte mindegy, hogy ki által, de végre jelenhessenek meg újra könyvei otthon Erdélyben és Magyarországon is. Ez az oka annak, hogy több ember számára is lehetővé tette művei kiadását. A „kizárólagos” kiadói jogot azonban 1997-ig senkinek sem szándékozott átadni.

Ékes bizonyítéka ennek két levele Szász Lóránthoz.

„1990. Május 17

Kedves Lóri:

Ezzel a levéllel egy időben feladok címedre egy könyvcsomagot mely magába foglalja mindazokat a könyveimet melyek első sorban kellene kijöjjenek odahaza. (Sok esetben megtakarítást jelenthet számotokra az is hogy többet nem is lenne szükséges újra szedni, csupán fényképezni.)

Itt külön felhívom a figyelmedet könyveim egyikére: a Tizenhárom Almafára s annak folytatására, melynek címe Elvásik a veres csillag. Ennek az első kötetéből, vagyis a Tizenhárom Almafából ez az egyetlen megmaradt

példányom, annak igazolására is hogy ez volt a legnépszerűbb könyvem és vendégeim rendre »fölszabadították« a többi félretett példányokat. Viselj erre a könyvre különös gondot. A Tizenhárom Almafa és ennek folytatása egyetlen humoros munkám, tehát hasznos lenne talán ezt hozni ki a jövő évi könyvnapra.

Ami az anyagi dolgokat illeti, talán valóban célszerűbb lenne ebben az évben minden pénzt áthozni ide, hogy megmentődhessenek betegség-okozta adósságaimtól amiket a Blue Cross és Blue Shield nem fizetett.

Kívánok neked jó utat, szeretettel:

Albert bátyád"

„1991 Október 28

Kedves Lóri!

Megtudtam hogy Tollas Tibort ugyanúgy becsapták az otthon felszínre került csirkefogók mint bennünket. Ő azonban már megnyerte a perét.

Egy hajdani jóbarátom és kiadóm, Vörösváry István Torontóból, felhívott a minap és egy javaslattal jött elő.

Ő megjárta Magyarországot és rájött, hogy az ott lévő kiadók, de főként terjesztők valamennyien megbízhatatlanok és nem is értenek a dolgukhoz.

Ő, aki Márainak volt jóbarátja, és Márai reábizta minden írását, egy új módszeren dolgozik: Torontóban nyomtatná a könyveket és egy holland vállalat hajón nagyon jutányosán szállítaná Magyarországra. Egy rakomány Márai könyv mostanában indul útnak ezzel a módszerrel. Ha beválik, az én könyveimet is rendre kiadná ezzel a módszerrel. A magyarországi terjesztésre egy külön vállalatot alapítana, vagy már alapított is, nem tudom.

Mit gondolsz ezzel kapcsolatban?

Mivel te vagy az »ügynököm« szerződésünk szerint, te lennél hivatva megkötni vele a vásárt. Címe: Vörösváry István, 479 Spadina Road, Toronto, Ont. M5P 2W6

Erre vonatkozó tanácsaidat hálásan venném.

Szeretettel ölel

Albert bátyád"

1991 más tekintetben is a fordulat évének nevezhető. Első felesége, Siemers Éva halála kapcsán fiai is megértették, hogy össze kell fogniuk. Helyreállt a fiúk és az apa között némileg megrendült kapcsolat, mely az 1989-91 közötti időszakot jellemezte.

A rendszerváltozás utáni első magyar kormánytól magas kitüntetést kap: A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztjét 1993. augusztus 20-án. Még ugyanebben az évben megkapja a Magyarok Világszövetsége érdemérmét 1993. november 24-én.

A világpolitikai tapasztalatokkal rendelkező, öt nyelven kitűnően beszélő író a kommunizmus európai bukása újra nagy lelkesedéssel töltötte el; reménykedett, hogy nem idegenként, hanem mint magyar állampolgár léphet újra hazai földre.

Hazatérése, valamint magyar állampolgársági kérelme zátonyra futott. Először visszautasították kérését azon a címen, hogy „állampolgársága megszűnt”. Álljon itt vádló kordokumentumként Wass Albert kérelmének részlete, s az arra kapott válasz:

„Uraim! Nyolcvannycéves vagyok, magyarnak születtem. Alapítványom célja irodalmi munkásságomat hazámnak bemutatni. Mint magyar állampolgár kívánok haza látogatni, nem pedig mint román vagy amerikai. (...) Őszinte magyar üdvözlettel:

Wass Albert

1996. június 24-én"

„(...) Sajnálattal értesítem arról, hogy magyar állampolgárságát az 1945. évi fegyverszüneti egyezmény rendelkezései alapján elveszítette, így magyar állampolgárság fennállását tanúsító bizonyítványt nem tudok kiadni. (...) Kérem, a fentieket megértően fogadni szíveskedjék.

*Dr. Ugróczky Mária
főosztályvezető*

Budapest, 1997. január 21."

Majd 1997-ben, miután érdekében megmozdult a magyar kulturális élet jó néhány nagysága (maga Csoóri Sándor is, a Magyarok Világszövetsége elnöke), megalázó módon ideiglenes, egy évre szóló állampolgársági igazolást kapott.

A hivatalos magyar szervek részéről történt méltatlan, értetlen és érthetetlen reagálás mélységesen megrendítette.

Az utolsó felvonás. Halálának hiteles története

Egy író, egy közéleti személyiség halála mindig több, mint egy ember kimenetele a világból. Wass Albert esetében ez hatványozottan igaz. Vele talán az utolsó nagy erdélyi krónikás, tanúságtevő távozott el kultúránkból.

Halálát mind a mai napig rengeteg félreértés, hamis legenda övezi.

Méltó és illő tehát, hogy mindenki megtudhassa az igazat, aki valóban arra kíváncsi. E szomorú epilógus hű krónikása fia, Géza, aki Czegei Wass Albert utolsó hét éve című emlékiratában leírja az utolsó napok valóságos történéseit is.

Meg kell jegyeznünk, hogy Wass Albert, a mélyen hívő, Bibliát rendszeresen olvasó, vasárnaponként templomba járó református ember sohasem akarta megölni magát. Józan ítélőképessége birtokában tudta, hitte és hirdette is, hogy az életet Isten adta és csak Ő veheti el. Ékes bizonyíték erre a halála előtt öt héttel, kilencvenedik születésnapján családja, barátai körében elmondott beszéde, amelyben épp az élet mellett tett hitet.

Az események tragikus összejátszása, főképp pedig harmadik felesége, Mary La Plante magatartása váltotta ki előre nem tervezett, általa mindig is elutasított, kétségbeesett tettét.

„(...) A legközelebbi találkozáson apám sajnálkozva fejezte ki, hogy már nem

emlékszik a dolgokra és nem tudja ellenőrizni azokat, de neki mindig azt hajtogatja Mary, hogy anyagi nehézségeik vannak és ő meg annyira öreg és fáradt már, hogy nem tud ezen a nagy terhén könnyíteni.

(...) Mary további magyarázatára azt kértem, hogy eleve küldessen minden plusz havi számlát az irodámra, és én kifizetem őket. Erre persze nem került sor, és csak annyit jegyzett meg, hogy amivel mi segítjük őket, az aprópénz (nickels and dimes) és ő ennél többet akar. Kemény szavakat használt, vádolva minket, hogy mi soha nem szeretjük apánkat és csak a dicsőséget akartuk belőle. Aztán még arra is megkért, hogy távozzunk, sőt vigyük magunkkal apát ahova akarjuk.

Megkérdeztem apámtól, hogy tényleg azt érzi-e, hogy én nem szeretem. Ő azt felelte, hogy természetesen tudja, hogy szeretem. Csak jobb, ha ebben a stresszes állapotban magára hagyjuk Mary-t és csak továbbra is próbáljuk megoldani ezt a panaszos pénzügyi problémát, amit Mary annyira sulykol. Be akartam menni a hálószobába, mert volt egy olyan gondolatom, hogy elteszem a fegyvert zárt helyre. Sajnos nem tudtam bemenni, mert Mary magára zárta az ajtót és nem akartam abban a kiborult elmeállapotában zavarni. Így hagytuk ott apámat és hazautaztunk Cape Coral-ba, azzal, hogy lecsillapszik Mary és majd a jövő hétvégén a családi találkozón megbeszéljük a megoldást. Akkor hajnali 3:30-kor szólt a telefon - Anne hívott, könnyek között mondta el, hogy apánk megölte magát. Odaszóltam Astor-ba, de a körzeti rendőrrel tudtam csak beszélni. Elmondta a körülményeket: Mary-nek volt egy összeszólalkozása apával, melyben olyan dolgokkal vádolta őt, melyet apánk sohasem mondott.

Mire a házhoz értünk, már ott volt Vid. Mary is a nappaliban ült, újra és újra előadva, hogy hogyan ölte meg magát apánk, a szoba hogy nézett ki, amikor a 44-es Magnummal meglőtte magát. Nem vitt rá a lélek, hogy bem menjek a hálószobába vagy hogy tovább hallgassam Mary zaklatott előadását. Egy motelbe mentünk, ott vártuk be míg Huba, Miké és Anne megérkeztek.

A temetési szertartáson az egész család ott volt, számos barátal, a helybeli közösség tagjaival együtt. Apánk meghagyta a végrendeletében, hogy a hamvait szórjuk szét arra a földre, melyet annyira szeretett. Az Astor-i Memorial Park Temetőjében is helyezünk el a hamvaiból - egy tölgyfa mellé az emlékoszlophoz közel, hogy így fejezzük ki azt, hogy ő a helyi közösség egyik vezetője volt, és egy kőre véssük rá a nevét.

Augusztusban Marosvécsen megemlékezést tartottunk és Apa porait szétszórattuk szülőföldjén, amelyet annyira szeretett, amelynek szabadságáért szentelte egész életét.

Élete utolsó napjaiban úgy érezte, hogy hiába volt minden munkája. Mi azonban úgy látjuk, hogy nagyon sok ember életét megérintette és megszólította a költészeté és a prózája, és sok ember emlékezetébe adta a múlt szépséges történeteit. Apánk tiszteletére mi, az öt fia, Vid, Huba, Miklós, Endre és én (Géza) odaszántuk magunkat, hogy folytassuk élete munkáját."26

(Ebben a misszióban a legjelentősebb szerep Endrének jutott, aki az 1970-es évek elejétől rendszeresen visszajárt Erdélybe. Ő vezette be testvéreit is a karitatív vállalkozásokba - árvaház, gyermekotthon -, amit azóta is végez a CWA Alapítvány!)

A halála körülményeit leíró rendőrségi jegyzőkönyv, az orvosszakértői vélemény, Mary zaklatott önvallomása mind-mind alátámasztják és hitelesítik Wass Géza feljegyzéseit. Sajnos, utolsó házassága, a könyveinek kiadása körül kialakult helyzet, valamint az akkori magyar kormány magatartása nem a békét, harmóniát, nyugalmat hozta meg számára, hanem súlyos idegi és egzisztenciális megpróbáltatásokat szült. A ravaszt meghúzó kéz valószínűleg az övé volt, ám a szándék egy felfokozott idegállapot tragikus pillanatának szülte lehetett csak.

E nagy magyar író és közéleti személyiség munkásságát már életében is számos hazai és nemzetközi elismerés övezte.

A Czegei Wass Alapítvány archívumában Fort Myers-ben a következő kitüntetések szolgálnak ennek bizonyosságául:

A Magyar Köztársasági Érdemrend középkeresztje, 1993. augusztus 20.
(Nyakba akasztható kereszt, kitűző-díszekkel, levél Göncz Árpád aláírásával.)

A Magyarok Világszövetsége emlékérmé, 1993. november 24. (Négyágú fehér keresztben koronás címer, körülötte babérkoszorú. Levél Csoóri Sándor aláírásával.)

A Lakiteleki Főiskola Alapítványának Oklevele, 1994- július 13. (A Lakiteleki Főiskola Emigrációs Gyűjteménye számára adományozott értékes dokumentumokért, Lezsák Sándor levelével.)

A Magyar Társaság (Árpád Akadémia) az Év Magyarja kitüntetése, 1979.

A Magyar Szabadságharcos Világszövetség Angliai Szervezetének érme, London, 1996. okt. 23.

A Magyar Harcosok Bajtársi Közösségének jubileumi emlékérem keresztje, Altamonte Springs FL, 1994. febr. 19.

Szent László Lovagrend érdemrendje. Koronás címer, a felső és alsó szárban 1921 és 1981, a bal és jobb oldali szárban „Vitézi” és „Rend” szavak.

Magyar kitüntetés: sas, 2 pajzs, az egyiken kettős kereszt, a másikon az Árpád-sávok, 1938.

A Magyar Erdélyért, Bátorság-Becsület-Hűség, sas, nap hold, 7 vár, mindez ötágú keresztben.

Templomos (Johannita rend) kitüntetés: fehér kettős kereszt, tetején ötágú korona, középen koronás címer, ennek kitűzője is van. Az író 1944-ben lett tiszteleti tag, a második világháború miatt elmaradt a megerősítése.

Kitüntetés: koronás bíbor színű kettős kereszt.

Két kis érem: 1963, kettős kereszt, madár csőrében lánc, amelynek az egyik szeme törött, spanyol nyelvű kísérőlevéllel.

Nemzetközi Újságírási Emlékérem, Mexikó.

Balassi Bálint Társaság Emlékkardja. (Wass Vid vette át Budapesten)

Magyar Örökség-díj, 1999. szeptember 18. (Wass Endre vette át Budapesten)

Volt Magyar Politikai Foglyok Világszövetségének Oklevele. 1998. január 8. (Helcz Tibor aláírásával.)

56-os Magyarok Világszövetségének érme.

Kiwanis Club: Support of Spiritual Aims Award, Eustis 1990. október 31.

Kiwanis Club: for dedicated leadership 1990-1991.

Kiwanis Club: medál, nyakkendő, George F. Hixson Fellow felirattal, 1996. nov.

Alternatív Kossuth-díj, Budapest, 2002.

Julianus-díj - Erdély, 2004- (A díjat fia, Wass Endre vette át.)

Wass Albert helye - hatalmas és időtálló életműve, valamint a magyarságért tett felmérhetetlen jelentőségű munkája és szolgálata nyomán - a magyar kultúra halhatatlanjai között van. Ellenségei és ellenfelei elhallgatnak majd, ahogyan „a víz szalad, de a kő marad”.

Meggyőződéssel hisszük, hogy az elkövetkező évek, évtizedek igazságot szolgáltatnak neki, az új, magyar nemzedékek csodálattal olvassák majd műveit és megérdemelt tisztelettel ejtik ki nevét.

Jegyzetek

1 Nyugat, 1940. december

2 Dunai Ákos, Végeztem, amit végezni kellett: Látogatóban Gróf Wass Albert, Katolikus Magyarok Vasárnapja különkiadása, Youngstown OH, 1984

3 Borbándi Gyula, A magyar emigráció életrajza 1945-1985, Budapest, 1985. Az első Nyirő József volt. Wass Albert nemzetközi újságírói engedélye a Czegei Wass Alapítvány (CWA) archívumában a floridai Fort Meyers-ben megtalálható

4 A lap első száma 1950 januárjában jelent meg. Ld. Dósa László, Bakó Elemér és az Új Magyar Út: kézirat egy készülő életrajzi könyvhöz, Jupiter FL, 2004. A szerző 1949-től titkár majd társszerző volt a lapnál

5 Dósa László: Bakó Elemér és az Új Magyar Út, kézirat, 1. - adatközlő: Lukácsi Éva

6 Dósa László: Bakó Elemér és az Új Magyar Út, kézirat, 2.

7 Dsida Jenő mottója, mellyel Wass Albert egy életen át azonosult. A Nyilatkozatról ld. Dósa László, i. m. 3.

8 Wass Albert, Vallomás, kézirat a CWA archívumában, Plamhof, 1946.

9 Wass Huba, Bővebb életrajz, Fort Leavenworth KS, 2002, 6.

10 Az Ember az országút szélén című regény elé, Dósa László, i. m. 7.

11 Az utolsó szám 1956-ban Washington D.C.-ben jelent meg. Ld. Borbándi Gyula, A magyar emigráció életrajza, i. m. II. 249.

12 Wass Albert: Jézus Krisztus jó vitéze, Bethlen Naptár, 96.

13 Czegei Wass Huba: Wass Albert bővebb életrajza (Fuller Biography by Huba Wass)

14 Katolikus Magyarok Vasárnapja 1979. szeptember 30. Youngstown

- 15 Válasz a román kommunista vádakra - Fort Lauderdale News, 1979. szeptember. Fordító és adatközlő: Lukácsi Éva
- 16 Az Igazságügy-minisztérium különleges feladatokra kiképzett alakulata
- 17 Tények és számok Erdélyről
- 18 Magyarország jelenkori története
- 19 Kedvezményezett ország státusza (a legnagyobb kereskedelmi kedvezményről van szó)
- 20 Az említett kedvezmény odaítélését vizsgáló szenátusi bizottság
- 21 Katolikus Magyarok Vasárnapja, Youngstown, Ohio
- 22 Eva Atkinson tanúvallomása - Montreal, 1979. augusztus 16.
- 23 Major Róbert levele (eredeti, aláírt változata a Czegei Wass Albert archívumban)
- 24 Adatközlő: Lukácsi Éva
- 25 Vitéz André László, a Szent László Rend amerikai elnökének közlése
- 26 Czegei Wass Géza emlékirata: Czegei Wass Albert utolsó hét éve (részlet) (Albert Wass de Czege's Last Seven Years, Fort Myers)